

Krzysztof Mrozek

Zieleń z odcieniami szarości

Europejski Zielony Ład w kampanii
do Parlamentu Europejskiego w 2024 r.

Zieleń z odcieniami szarości

Europejski Zielony Ład w kampanii do Parlamentu Europejskiego
w 2024 r.

Krzysztof Mrozek

Polska Zielona Sieć

Warszawa 2024

Spis treści

Wstęp.....	4
Postulaty Obywatelskiego Obserwatorium Finansowania Zielonego Ładu	5
Partie polityczne wobec Europejskiego Zielonego Ładu.....	5
Podsumowanie & Rekomendacje.....	9
Metodologia i bibliografia	11
Załącznik: Manifest w sprawie przyszłości finansów publicznych UE	13

Wstęp

Europejski Zielony Ład jest coraz mocniej krytykowany z niemal wszystkich stron sceny politycznej. W debacie dominują emocje. Konkretnych postulatów w programach najważniejszych partii brak. Czy politycy dopilnują funduszy na pokrycie kosztów zielonej transformacji Polski? Negocjacje ruszają już wkrótce a zainteresowania wśród kandydatów na europostów nie widać.

Europejski Zielony Ład nie znika w ostatnim czasie z czołówek gazet i portali. Narracja na jego temat jest niemal wyłącznie negatywna. Głosy polityków, wzmocnione rolniczymi protestami, skupiają się na kosztach wprowadzenia Europejskiego Zielonego Ładu dla rolnictwa czy ogółu obywateli – choćby za sprawą uchwalenia tzw. dyrektywy budynkowej.

W kontekście zbliżającego się do finału kampanii przed wyborami do Parlamentu Europejskiego zaskakuje jednak, że w coraz bardziej emocjonalnej debacie brak konkretnych postulatów, co do zmian w Europejskim Zielonym Ładzie. Kandydaci ani wystawiające ich komitety wyborcze właściwie nie mają lub nie zdradzają planów w tym zakresie. Nie ułatwi to obywatelom dokonania wyboru przy urnach wyborczych 9 czerwca.

Mało kto dziś pamięta, że Europejski Zielony Ład to nie tylko nowe regulacje, ale też miliardy euro unijnych funduszy na sfinansowanie zielonej transformacji. Z różnych unijnych kopert (fundusze strukturalne, KPO, Fundusz Modernizacyjny) trafi do Polski w najbliższych latach około 150 miliardów euro, z czego ponad 65 miliardów zostanie przeznaczonych na działania w obszarze energii i klimatu. Jeżeli założymy, że transformacja energetyczna Polski będzie kosztować nawet 300 miliardów euro, znaczy to, że 1/5 tej kwoty mamy już zabezpieczone w środkach zewnętrznych. A skąd wziąć resztę?

Tego nie znajdziemy w programach partii startujących w wyborach: niebawem ruszy planowanie wydatków z kolejnego unijnego budżetu na lata 2028-2034. Rola Polski będzie tu kluczowa – nie tylko poprzez liczną reprezentację w PE i udział w kolegium komisarzy, ale przede wszystkim z uwagi na polską prezydencję w Radzie UE w pierwszej połowie 2025 roku. Tymczasem w debacie publicznej panuje niemal całkowita cisza na temat tego, jak politycy chcą zapewnić Polsce istotną część unijnego tortu budżetowego, jakie zasady jego wydatkowania przyjąć czy jakie inwestycje są kluczowe.

Przyszłość finansowania Europejskiego Zielonego Ładu interesuje jednak ekspertów. Obywatelskie Obserwatorium Finansowania Zielonego Ładu, w którego skład wchodzi CEE Bankwatch Network i Polska Zielona Sieć, opublikowało manifest z 10 postulatami. Wśród nich: uspołnienie polityki finansowej UE, skierowanie funduszy publicznych na projekty pro-transformacyjne, utworzenie funduszu na rzecz przyrody czy większe upodmiotowienie obywateli.

Zapytaliśmy komitety wyborcze startujące w wyborach do Parlamentu Europejskiego o ich stosunek do tych postulatów. Partie nie znalazły jednak czasu, by wypracować stanowisko w tych kluczowych dla Polski i UE sprawach. Zajrzeliśmy więc do ich programów.

Postulaty Obywatelskiego Obserwatorium Finansowania Zielonego Ładu

Punktem wyjścia do naszej analizy stał się Manifest Obywatelskiego Obserwatorium Finansowania Zielonego Ładu opublikowany w listopadzie 2023, kiedy europejskie grupy polityczne opracowywały swoje manifesty polityczne przed zbliżającymi się wyborami. Polska wersja Manifestu została skonsultowana z wiodącymi organizacjami pozarządowymi i stanowi załącznik do tej publikacji.

Zawarte w nim postulaty dotyczą przyszłości finansowania Europejskiego Zielonego Ładu:

1. Wdrożenie spójnej polityki i ram zarządzania dla wszystkich funduszy UE i europejskich banków
2. Przeznaczanie Funduszy UE wyłącznie na projekty pro-transformacyjne
3. Wprowadzenie dedykowanego funduszu na rzecz ochrony przyrody
4. Odejście od paliw kopalnych i ich finansowania
5. Wzmacnianie roli wspólnot lokalnych we wdrażaniu funduszy publicznych
6. Zwiększenie przejrzystości i odpowiedzialności przedsiębiorstw
7. Zapewnienie demokratycznej kontroli nad działaniami spółek publicznych
8. Inwestycje w rozwój społeczny i programy edukacyjne
9. Wzmocnienie społecznej kontroli nad funduszami
10. Postawienie obywateli w centrum transformacji

Partie polityczne wobec Europejskiego Zielonego Ładu

Europejski Zielony Ład jest obecny w programach wszystkich komitetów startujących w wyborach do Parlamentu Europejskiego w czerwcu 2024 roku. Partie lewicowe i centrowe co do zasady popierają politykę energetyczną i klimatyczną Unii Europejskiej, natomiast formacje konserwatywne i populistyczne podważają jej założenia – a także rolę samej Unii Europejskiej w wyznaczaniu kierunków transformacji. Widać, jak szerokim echem odbity się w debacie publicznej w Unii Europejskiej protesty rolników. Nie brakuje nawiązań do nich w programach komitetów, gdzie istotne miejsce zajęły dobrostan pracujących na roli, ale też konkurencyjność polskiej żywności i bezpieczeństwo żywnościowe państwa.

Większość partii nie przejawia jednak ambicji kształtowania polityki unijnej. Nie przedstawiły – choć zakończyliśmy analizę na 10 dni przed końcem kampanii (28 maja 2024) – programów europejskich, lub sformatowały je pod warunki krajowe. W analizowanych wobec tego programach z wyborów do Sejmu i Senatu z 2023 nie dostrzegliśmy ambicji zmieniania Europy i kształtowania nowego europejskiego porządku. Na tym tle wyróżniają się dwa komitety: Nowa Lewica, która opublikowała obszerny program europejski, oraz Konfederacja, która wiele miejsca w opublikowanym w 2023 roku programie poświęca ambicjom zmieniania europejskiej polityki, aczkolwiek *à rebours*, prezentując program demontażu znacznej części wspólnotowej polityki klimatyczno-energetycznej.

Nieobecne miliardy

Polska jest największą beneficjentką funduszy europejskich spośród państw członkowskich. Od przystąpienia do UE w 2004 roku do dziś otrzymaliśmy 261 mld euro z unijnego budżetu, wpłacając przy tym składki o wartości 85,8 mld euro, co oznacza, że bilans to około 175 mld euro na plus¹. Mimo to, fundusze europejskie są niemal nieobecne w programach komitetów wyborczych.

	KO/PO	KO/Zieloni	PiS	TD/PSL	TD/PL2050	Nowa Lewica	Konfederacja
Spójność instrumentów finansowych UE							
Fundusze wyłącznie na działania pro-transformacyjne							
Fundusz na rzecz przyrody							
Odejście od paliw kopalnych							
Fundusze UE lokalnie							
Odpowiedzialność biznesu							
Demokratyczna kontrola przedsiębiorstw							
Rozwój społeczny i edukacja							
Spółeczna kontrola nad funduszami							
Obywatele w centrum transformacji							

Tabela 1: Zgodność programów partii z postulatami Manifestu Obywatelskiego Obserwatorium Finansowania Zielonego Ładu.

Legenda: **Zielony** – program partii zgodny z postulatami manifestu; **Żółty** – częściowo zgodny (nie odnosi

¹ Tak Polska skorzystała na członkostwie w UE. Zysaliśmy setki miliardów złotych, Money.pl, 30.04.2024

się do postulatów, ale zawiera zbliżone; lub zawiera jednocześnie zgodne i niezgodne z manifestem);
Czerwony – zapisy programu sprzeczne z postulatami manifestu; **Szary** – kwestie nieobecne w programie

Konkretne postulaty dotyczące finansowania zielonej transformacji, wypracowane przez europejskie społeczeństwo obywatelskie i zawarte w przywoływanym tu Manifestie, w znacznej mierze odzwierciedlone są w powyższej tabeli (patrz: tabela 1) w szarości – czyli nie są obecne w programach partii, lub nie są przez nie nagłaśniane; albo żółci – czyli partie proponują częściowe, niepełne lub niedoskonałe rozwiązania w tym zakresie. Mało znaleźliśmy konkretnych o tym, co najważniejsze – sprawiedliwym społecznie finansowaniu zielonej transformacji

Fundusze europejskie na nowo?

Przyszłość funduszy europejskich to jedno z kluczowych wyzwań stojących przed nowymi Parlamentem Europejskim i Komisją Europejską. A także przed polskim rządem, bowiem wykuwanie kolejnego unijnego budżetu (Wieloletnie Ramy Finansowe) na lata 2028-2034 przypadnie na okres polskiej prezydencji w Radzie UE.

O konieczności reform dotychczasowej architektury funduszy mówią urzędnicy KE, przedstawiciele państw członkowskich i liczni eksperci, wskazując, że pączkujące kolejne instrumenty finansowe funkcjonujące równolegle z dotychczas dominującą polityką spójności rządzą się odmiennymi zasadami i coraz trudniej je koordynować. W przestrzeni publicznej pojawiają się jednak odmienne koncepcje co do kształtu nowej unijnej „siedmiolatki”.

Choć fundusze są katalizatorem rozwoju Polski, o ich przyszłości niewiele mówi się w partyjnych programach. **Nowa Lewica** proponuje reformę i zwiększenie Funduszu Spójności wzmocniając jego prospołeczny wymiar, m.in. poprzez inwestycje w mieszkalnictwo, pozostawiając przy tym Instrument na rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności jako mechanizm stymulowania zrównoważonego rozwoju społecznego i gospodarczego. Wzrosnąć ma też rola Europejskiej Unii Energetycznej. **Zieloni**, podobnie zresztą jak grupa **S&D**, do której należy **Nowa Lewica**, postulują ewolucję EZŁ w kierunku Ładu Zielonego i Społecznego (wart 200 mld euro w skali UE). Wdrażanie polityki klimatycznej ma ułatwić w Polsce przygotowany przez **Zielonych** Pakiet Zielona Energia o wymiarze regulacyjnym i funduszowym. Choć **KO / PO** i **Polska 2050** nie wypowiadają się na ten temat, ich europejskie grupy polityczne – odpowiednio Europejska Partia Ludowa i Renew Europe – postulują wdrażanie już przyjętych regulacji z mocnym akcentem na „zieloną” reindustrializację Europy. Europejscy Konserwatyści i Reformatorzy, do których należy **PiS**, domagają się rewizji polityk związanych z rolnictwem, nie planują przy tym nowych regulacji w innych obszarach EZŁ, zapowiadają innowacyjny budżet nie generujący dodatkowych kosztów. **Konfederacja** natomiast w swoim programie postuluje wetowanie polityk, uważanych przez tę partię, za naruszające traktaty (jako takie wskazuje już przyjęty pakiet Fit for F55 czy Krajowy Plan Odbudowy). Zapowiada urynkowanie transformacji energetycznej i ograniczenie jej finansowania z publicznych funduszy.

S&D, **EPL** a także **PSL** (również, jak **KO/PO** należący do **EPL**) mają w swoich programach rozwiązania wzmocniające podmiotowość wspólnot i władz lokalnych w planowaniu i realizacji polityki spójności.

EPL, **Renew** i **S&D**, a z polskich partii także **Nowa Lewica**, postulują zwiększenie udziału obywateli w decydowaniu o kierunkach transformacji i jej finansowaniu (na przykład **lewica** proponuje Konstytucję Europejską czy europejskie obywatelskie panele klimatyczne, zaś **Renew**

– wzmocnienie PE i KE kosztem Rady). **EPL** mówi o włączaniu wrażliwych grup obywateli w działania związane z zieloną transformacją. **PiS** w swoich programach zapowiada włączanie lokalnych społeczności w Lokalne Partnerstwa ds. Wody. Jednak, jak pokazaliśmy w tabeli – zwiększenie społecznego nadzoru nad miliardami euro przeznaczonymi na finansowanie Europejskiego Zielonego Ładu nie leży wśród priorytetów startujących w tych wyborach partii.

Transformacyjne inwestycje i odejście od paliw kopalnych

Według autorów Manifestu, w obliczu nasilającego się kryzysu klimatycznego, rosnących cen energii i pogłębiających się nierówności społecznych, wszystkie inwestycje realizowane ze środków publicznych powinny mieć wymiar pro-transformacyjny. To znaczy, że nie wystarczy już dotychczasowa (choć też nowa, bo wprowadzona wraz z obecnym unijnym budżetem na lata 2021-2027) zasada „nie czyni poważnych szkód” (*Do No Significant Harm*, DNSH). Potrzeba, by fundusze publiczne finansowały tylko te działania, które mają pozytywny wkład w osiągnięcie celów transformacji. Wiąże się z tym też postulat natychmiastowego zaprzestania finansowania paliw kopalnych – ich infrastruktury i użycia.

Tylko **Zieloni** wprost deklarują zaprzestanie wsparcia dla paliw kopalnych (od 2025 roku) a w ich programie pojawiają się postulaty dotyczące skupienia wysiłków na inwestycjach wspierających zieloną transformację. Również **PSL** i **Nowa Lewica** w swoich programach piszą o takich pro-transformacyjnych inwestycjach.

PiS i **Konfederacja** nie zamierzają wymuszać odejścia od paliw kopalnych – pierwsza z tych formacji traktuje węgiel jako konieczny do czasu rozwoju OZE i atomu, zaś Konfederacja chce utrzymać jego wydobycie „na odpowiednim poziomie” oraz poszukiwać w kraju nowych złóż gazu. Warta odnotowania jest zmiana optyki **Trzeciej Drogi** (koalicyjny komitet PSL i Polski 2050), która jeszcze w wyborach parlamentarnych jesienią 2023 roku deklarowała przyspieszenie zielonej transformacji, by już w programie europejskim postulować usunięcie z Europejskiego Zielonego Ładu zakazu kottów gazowych i odsunięcie wprowadzenia systemu ETS 2 (opłat za emisje z sektora transportu i budynków).

Fundusz na rzecz bioróżnorodności

Żadna partia nie wzięła na swoje sztandary utworzenia dedykowanego Funduszu na rzecz ochrony przyrody /bioróżnorodności. Autorzy Manifestu przekonują, że bioróżnorodność wymaga nowego podejścia i stabilnego finansowania, a najlepszą drogą ku temu byłby dedykowany fundusz.

Nie oznacza to, że partie nie mają propozycji w zakresie ochrony przyrody – wręcz przeciwnie, poza **Konfederacją** (tu mowa o „nielegalnym” rozporządzeniu w sprawie odbudowy zasobów przyrodniczych – *Nature Restoration Law*, NRL) i **PSL** (choć jest to obecne w innych stanowiskach partii i wypowiedziach jej polityków) proponują wzmocnienie ochrony lasów (w programie **PiS** – przed działaniami UE). **PiS**, **KO / PO**, **Polska 2050** i **Nowa Lewica** mówią o ochronie wód, a partia Jarosława Kaczyńskiego i Donalda Tuska także o zazielenianiu miast. **Nowa Lewica** postuluje powołanie Europejskiego Rzecznika Praw Zwierząt i Europejskiego Trybunału Ochrony Środowiska – to jedyne znalezione przez nas w programach polskich partii postulaty rozwiązań systemowych na poziomie europejskich.

Edukacja i innowacje społeczne

Edukacja i innowacje społeczne mają do odegrania istotną rolę w procesie zielonej transformacji. Nie zaskakuje, że pięć z siedmiu komitetów, których programom się przyjrzelśmy, porusza te kwestie. **PSL** obiecuje podniesienie nakładów na edukację do 6% PKB (w 2022 było to w Polsce 3,5%²) i większe wsparcie dla takich form wspólnotowego działania, jak społeczności energetyczne. **S&D**, do której należy **Nowa Lewica**, proponuje wzmocnienie Funduszu Sprawiedliwej Transformacji i Społecznego Funduszu Klimatycznego, by tworzyć zrównoważone miejsca pracy w zielonym sektorze gospodarki w ramach – jak pisze **Nowa Lewica** – „Nowego Paktu”. **Renew Europe** widzi zaś w edukacji szansę na zaangażowanie młodych w życie publiczne i transformację. **PiS** proponuje wzmocnienie edukacji ekologicznej w szkołach, także przez tworzenie w nich ekopracowni, oraz za pośrednictwem regionalnych programów edukacji ekologicznej.

Odpowiedzialność biznesu

Europa nie jest samotną wyspą a transformacja prowadzona w UE z pominięciem globalnego kontekstu może mieć destrukcyjne skutki społeczne i ekologiczne w innych częściach świata, lub po prostu uczynić ją nieskuteczną sprawiając, że szkodliwe branże przeniosą produkcję za granice Unii.

EPL proponuje oprzeć handel zagraniczny na wartościach europejskich – tak jak **Nowa Lewica** proponuje nowy model umów fair trade z państwami Globalnego Południa. **Nowa Lewica** chce dodatkowo przeznaczyć całość przychodów z granicznej opłaty węglowej (CBAM) na wsparcie transformacji krajów tego właśnie Globalnego Południa. Ten sam CBAM chciałaby zlikwidować **Konfederacja**, której zdaniem prowadzi on do wzrostu cen na sklepowych półkach. Również **EKR** (do którego należy **PiS**) chciałby poluzowania zasad handlu z krajami spoza UE.

Wewnątrz UE, pojawiają się pomysły większego opodatkowania dużego wysokoemisyjnego biznesu (**Zieloni**, **S&D**), poprawy recyklingu poprzez systemy kaucyjne (**Nowa Lewica**, **Polska 2050**, **PSL**) oraz większego upodmiotowienia pracowników (**Zieloni**, **Nowa Lewica**), oraz wsparcia biznesu tanimi kredytami na zazielenienie działalności.

Podsumowanie & Rekomendacje

Europejski Zielony Ład znajduje się w centrum europejskiej debaty politycznej od półtorej dekady a niedawne protesty rolników spowodowały, że budzi coraz większe emocje, nie będąc już postrzegany jako zbiór technokratycznych rozważań dla wąskiej grupy ekspertów. Naturalnie więc zielona transformacja zajmuje istotne miejsce w dyskursie polskich i europejskich partii politycznych.

Polskie partie złapały jednak zadyszkę po wyborczym maratonie i tylko **Nowa Lewica** przygotowała obszerny program europejski, reszta wciąż opiera się na skupionych na sprawach krajowych programach z jesiennych wyborów do Sejmu i Senatu, ewentualnie opatrzonych krótkim europejskim uzupełnieniem (**Trzecia Droga** – koalicja PSL i Polski 2050). Bardziej

² [Rosną wydatki na oświatę i wychowanie. Te liczby mówią same za siebie](#), Portal Samorządowy, 31.10.2023

szczegółowe postulaty dotyczące polityki europejskiej znajdują się w programach europejskich grup politycznych, do których nasze krajowe formacje należą.

Z polskich partii politycznych tylko Nowa Lewica i Konfederacja poświęcają więcej uwagi potrzebom zmian w funkcjonowaniu UE i jej polityki zielonej transformacji, choć proponują zgoła odmienne rozwiązania. Pozostali prawdopodobnie nie chcą otwierać kolejnego frontu politycznej walki i nie chcą kruszyć kopii o przyszłość Zielonego Ładu, a co za tym idzie – Europy. Europejski Zielony Ład modnie jest dziś skrytykować na politycznym wiecu lub w telewizyjnym studio, ale programy większości partii dowodzą braku pomysłu na jego zmianę.

Po głośnych w poprzednich kampaniach kwestiach funduszy europejskich – wówczas w kontekście ich odblokowania – dziś przyszłość miliardów euro unijnych dotacji i pożyczek dla Polski zajmuje w programach polskich partii mało eksponowane miejsce (lub wcale jej nie ma).

Choć w tym tekście przywołaliśmy zarówno ciekawe, jak i niepokojące pomysły partii politycznych, to przyszłość finansowania zielonej transformacji jawi się w tej kampanii przeważnie w odcieniach szarości.

Rekomendacje

Na półtora tygodnia przed wyborami naiwnością byłoby oczekiwać, że polskie partie polityczne zmienią swoje programy i postawią na poczesnym miejscu kwestie finansowania Europejskiego Zielonego Ładu, skoro dotąd tego nie uczyniły. Nie znaczy to, że nie warto spróbować przekonać polityków, kandydatów w wyborach, ale też ogółu społeczeństwa, że fundusze publiczne UE to ważna sprawa, a bez ich właściwego ukierunkowania, zielona transformacja się nie powiedzie.

Rekomendacją główną, najważniejszą jest przyjęcie przez partie postulatów Manifestu Obywatelskiego Obserwatorium Finansowania Zielonego Ładu i włączenie się w budowę sprawiedliwej społecznie, zielonej i odpowiedzialnej globalnie Unii Europejskiej, która nie finansuje paliw kopalnych i wspiera ambitne, postępowe rozwiązania.

Te rekomendacje dotyczą wszystkich obecnych i przyszłych decydentów, od Lublina po Lizbonę. Chcielibyśmy też jednak rekomendować polskim partiom i przyszłym europośtom:

1. Wykorzystanie **polskiej prezydencji** do promowania dobrych, progresywnych i ukierunkowanych na społeczeństwo rozwiązań w **nowej Polityce Spójności po 2027 roku**.
2. Podjęcie działań na rzecz **poprawy koordynacji i synergii funduszy unijnych**, by zwiększyć ich pozytywny wpływ na wdrażanie Europejskiego Zielonego Ładu.
3. Zapewnić silny **udział obywateli i kontrolę społeczną nad unijnymi funduszami**, poprzez **wzmocnienie europejskich ram partnerstwa** (rozszerzenie na wszystkie polityki i fundusze) i stosowanie poprawionych standardów partnerstwa w pracach nad nowymi instrumentami finansowymi, takimi jak Społeczny Fundusz Klimatyczny czy Polityka Spójności na lata 2028-2034.

Metodologia i bibliografia

Jak przeprowadziliśmy analizę?

Tekst został przygotowany w oparciu o analizę programów komitetów wyborczych / partii politycznych oraz ich europejskich grup politycznych, z wyjątkiem Konfederacji, która nie należy do żadnej z takich grup.

Przeanalizowaliśmy programy następujących partii:

- Koalicji Obywatelskiej / Platformy Obywatelskiej (Platforma postępuje się programem KO), KO/PO
- Zielonych (wchodzi w skład KO, ale prezentują oddzielny program)
- Prawa i Sprawiedliwości, PiS
- Polskiego Stronnictwa Ludowego, PSL
- Polski 2050, PL 2050
- Nowej Lewicy
- Konfederacji

Nowa Lewica i Trzecia Droga (koalicyjny komitet PSL i Polski 2050) opublikowały swoje programy europejskie. Pozostałe partie udostępniają na swoich stronach internetowych programy przygotowane przed wyborami do Sejmu i Senatu 15 października 2023. W razie braku programu europejskiego, analizowaliśmy najnowszy dostępny program.

W związku z tym, że poziom szczegółowości programów i odniesień w nich do kwestii związanych z zieloną transformacją był bardzo zróżnicowany, zaprosiliśmy komitety do przekazania dodatkowych informacji o ich stanowisku wobec postulatów Manifestu Obywatelskiego Obserwatorium Finansowania Zielonego Ładu, jednak nie zdecydowały się one na przygotowanie takiego zestawienia³.

Przeanalizowaliśmy także programy europejskich grup politycznych:

- Europejskiej Partii Ludowej, EPL
- Europejskich Konserwatystów i Reformatorów, EKR
- Grupy Zielonych / Wolnego Przymierza Europejskiego, Zieloni
- Renew Europe
- Postępowego Sojuszu Socjalistów i Liberatów, S&D.

Bibliografia – programy partii:

- KO/PO: <https://platforma.org/dokumenty/program>
- Zieloni (PL): <https://partiazieloni.pl/zielona-moc/>
- PiS: <https://pis.org.pl/dokumenty>
- PSL: <https://www.psl.pl/wp-content/uploads/2023/09/Program-PSL.pdf>

³ Ankieta została wysłana 10 maja 2024 do komitetów wyborczych Koalicji Obywatelskiej, Trzeciej Drogi, Prawa i Sprawiedliwości, Nowej Lewicy i Konfederacji. Nie wysyłaliśmy ankiety oddzielnie do Partii Zielonych, Polskiego Stronnictwa Ludowego i Polski 2050 Szymona Hołowni, ponieważ te formacje wchodzi w skład koalicyjnych komitetów wyborczych.

- PL 2050: <https://polska2050.pl/polska-2050-program-trzecia-droga-to-programy-a-nie-klotnie/>
- Trzecia Droga – program europejski: <https://polska2050.pl/program-europejski-trzeciej-drogi/>
- Nowa Lewica: <https://lewica2024.eu/program-europejski-lewicy/>
- Konfederacja: https://konfederacja.pl/app/uploads/Konfederacja_WiN_Program_2023-1.pdf
- EPL: <https://www.epp.eu/papers/epp-manifesto-2024>
- EKR: <https://ecrparty.eu/2024/04/24/ecr-party-adopts-manifesto-for-european-elections-decides-not-to-put-forward-a-lead-candidate/>
- Zieloni (UE): <https://europeangreens.eu/2024-manifesto/>
- Renew Europe: <https://www.reneweuopenow.eu/priorities>
- S&D: <https://pes.eu/pes/manifesto-for-2024-european-elections/>

Autor

Krzysztof Mrozek – z wykształcenia i doświadczenia politolog. Dyrektor Programu Fundusze Europejskie dla Klimatu w Polskiej Zielonej Sieci. Autor i współautor publikacji z obszaru polityki wschodniej, wizowej i ekologicznej. Wcześniej pracował m.in. w Ambasadzie RP w Mińsku, Fundacji Batorego, think tanku VISIO (Finlandia). Członek zespołu ds. transformacji energetycznej CEE Bankwatch Network. Reprezentuje PZS w komitetach monitorujących Fundusze Europejskie (m.in. w Komitecie Umowy Partnerstwa 2021-2027) oraz gremiach doradczych Komisji Europejskiej (m.in. Europejskim Forum Praktyków Partnerstwa (ECoPP) i Cohesion for Transitions (C4T)).

Załącznik

MANIFEST W SPRAWIE PRZYSZŁOŚCI FINANSÓW PUBLICZNYCH UE

Nasze priorytety dla zapewnienia sprawiedliwej i ekologicznej transformacji

Od czasu przyjęcia Europejskiego Zielonego Ładu (EZŁ) w 2019 r. jego cele okazały się znacznie bardziej naglące niż kiedykolwiek wcześniej. Zmiana klimatu przejawia się w coraz bardziej intensywnych i uciążliwych pożarach, powodziach i falach upałów, apodczas gdy utrata różnorodności biologicznej z roku na rok postępuje coraz szybciej. Pandemia doprowadziła życie społeczne i wiele sektorów gospodarki do nieprzewidzianego zastoju, boleśnie uświadamiając nam, że to ludzki dobrostan powinien być priorytetem. Jednocześnie jeszcze bardziej wyraźne stało się znaczenie utrzymania zdrowych i odpornych ekosystemów w celu przeciwdziałania rozprzestrzenianiu się chorób i skutkom zmian klimatu. Pandemia COVID-19 ujawniła szereg wcześniej istniejących kryzysów, które zostały dodatkowo zaostrzone przez wojnę na Ukrainie. Są to przede wszystkim rosnące ceny energii i żywności, które doprowadziły do kryzysu kosztów utrzymania i ogólnego spadku poziomu życia obywateli.

Europejski Zielony Ład stoi obecnie w obliczu bezprecedensowych wyzwań. Potężne korporacje wykorzystują swoją znaczną siłę lobbingową, aby spowolnić agendę środowiskową i zachować swoje krótkoterminowe, ryzykowne modele biznesowe. Ci, którzy mają żywotne interesy w zachowaniu swojego dotychczasowego biznesu, chcieliby, abyśmy uwierzyli, że walka z kryzysem wzrastających kosztów życia wymaga kontynuacji gospodarki opartej na paliwach kopalnych, pomijając potrzebę zapewnienia ekologicznych usług publicznych, takich jak mieszkalnictwo, energia i ogólnodostępny transport, i nie dostrzegając społeczno-ekonomicznych korzyści wynikających z walki z kryzysem klimatycznym.

Mówiąc wprost, cztery lata po ogłoszeniu Zielonego Ładu musimy zmierzyć się z wieloma wyzwaniami w kwestii odpowiedniego przeciwdziałania zmianom klimatu, zapobiegania utracie różnorodności biologicznej i zapewnienia transformacji społeczno-gospodarczej, która nie pozostawi nikogo w tyle, zarówno w Unii Europejskiej, jak i poza nią. Obecnie Europejski Zielony Ład nie uwzględnia historycznej odpowiedzialności UE za kryzys środowiskowy ani ciężącego na niej obowiązku zrekompensowania tego naszej planecie. Nie bierze również pod uwagę wpływu zielonej transformacji na Globalne Południe.

Inwestycje publiczne mają do odegrania kluczową rolę w zmaganiach ze współczesnymi kryzysami, poprzez priorytetowe traktowanie tego, co jest optymalne i niezbędne w perspektywie długoterminowej. Zaproponowane poniżej rozwiązania zagwarantują, że środki publiczne trafią do miejsc i ludzi, którzy najbardziej ich potrzebują. Aby tak się stało, UE musi wypełnić swoje międzynarodowe zobowiązania w zakresie praw człowieka i ochrony środowiska, aby jednocześnie chronić środowisko i poprawić jakość życia swoich mieszkańców i mieszkańek. Musi również wziąć na siebie historyczną odpowiedzialność za zapewnienie mieszkańcom Globalnego Południa zasobów potrzebnych do przeprowadzenia sprawiedliwej i ekologicznej transformacji.

1. Wdrożenie spójnej polityki i ram zarządzania dla wszystkich funduszy UE i europejskich banków

Unijne fundusze i inwestycje powinny funkcjonować zgodnie z podstawowymi zasadami UE dotyczącymi praw człowieka, demokracji, praworządności i zrównoważonego rozwoju. Ramy dobrego zarządzania i wymogi dotyczące zgodności funduszy UE z prawem UE i umowami międzynarodowymi powinny być spójne we wszystkich instrumentach finansowych UE, w celu uniknięcia podwójnych standardów niezgodnych z wartościami Unii Europejskiej.

Wiążące kryteria w tym zakresie muszą być stosowane we wszystkich instrumentach finansowych UE. Wiąże się to z udziałem wszystkich decydentów w procesach decyzyjnych, z dokładnymi ocenami skutków *ex ante* i *ex post* oraz z obywatelskim monitoringiem w celu zapewnienia zgodności z wartościami UE. Należy również położyć silny nacisk na priorytetowe traktowanie inwestycji, które znacząco przyczyniają się do osiągnięcia długoterminowych celów społecznych i środowiskowych UE.

2. Przeznaczenie Funduszy UE wyłącznie na projekty pro-transformacyjne

Jeśli mamy wprowadzić systemowe zmiany, które są niezbędne do osiągnięcia celów klimatycznych UE, należy przyspieszyć wdrażanie przyjaznych dla klimatu i pro-transformacyjnych inwestycji. Fundusze UE powinny odgrywać wiodącą rolę w napędzaniu kompleksowej, szybkiej

i sprawiedliwej społecznie transformacji. Decydenci polityczni muszą priorytetowo traktować jedynie te inwestycje, które skupią się na rozwiązywaniu kryzysu klimatycznego oraz kryzysu bioróżnorodności i zasobów, jednocześnie zmniejszając nierówności społeczne i w obszarze płci. Samo wprowadzenie zasady "nie czyn poważnych szkód" (tzw. zasada DNSH) nie jest wystarczającą gwarancją, że finanse publiczne UE będą kierowane wyłącznie na projekty pro-transformacyjne. Dlatego też podejście to powinno zostać wzmocnione i uzupełnione zasadą "przynoszenia znaczących korzyści" środowisku i klimatowi. Dzięki temu fundusze UE będą wspierać tylko te projekty transformacyjne, które przyczynią się do realizacji celów polityki UE i sprawią, że transformacja będzie sprawiedliwa pod względem społecznym i środowiskowym.

3. Wprowadzenie dedykowanego funduszu na rzecz ochrony przyrody

Istnieje potrzeba nowego podejścia w kwestii skuteczności finansowania ochrony i odtwarzania różnorodności biologicznej w UE. Należy ustanowić oddzielny, dedykowany fundusz na rzecz ochrony przyrody w celu zwiększenia jakości i ilości finansowania – wydatki powinny być dostosowane do rzeczywistych potrzeb w zakresie różnorodności biologicznej. Unijna strategia na rzecz bioróżnorodności do 2030 r. obejmuje szereg kluczowych celów, które pilnie wymagają finansowania. Należą do nich, między innymi, przywrócenie 25 000 kilometrów swobodnie płynących rzek i objęcie ochroną 30 procent obszarów lądowych i morskich UE. Fundusz mógłby zostać wykorzystany do bezpośredniego finansowania nie tylko tych celów, ale także szeregu

innych, takich jak kontrola i zarządzanie gatunkami inwazyjnymi, odbudowa siedlisk, monitorowanie różnorodności biologicznej i obywatelskie projekty naukowe. Dyskusje prowadzone podczas COP15 koncentrowały się wokół potrzeby pilnego zwiększenia finansowania różnorodności biologicznej, co doprowadziło do utworzenia Globalnego Funduszu Ramowego na rzecz Różnorodności Biologicznej. Podobne podejście należy przyjąć na poziomie UE w celu finansowania inicjatyw, które zwiększają ochronę i odtwarzanie bioróżnorodności na arenie międzynarodowej.

4. Odejście od paliw kopalnych i ich finansowania

Europejskie finanse publiczne, w tym kredyty eksportowe, muszą być wolne od wszelkiego publicznego wsparcia dla przemysłu paliw kopalnych. W szczególności przyszłe wieloletnie ramy finansowe (unijny budżet na okres 7 lat, następny na lata 2028-2034) muszą wykluczyć wszelkie wsparcie dla rozwiązań pogłębiających kryzys klimatyczny, a zamiast tego zwiększyć dalsze finansowanie działań na rzecz klimatu we wszystkich instrumentach finansowych UE, również w dotacjach i finansowaniu koncesyjnym. Wzrostowi ilości środków przeznaczanych na klimat i czystą energię powinny towarzyszyć ramy zarządzania w celu transpozycji celów klimatycznych i prawodawstwa na poziom krajowy, podniesienia świadomości na temat celów polityki środowiskowej UE i priorytetowego traktowania inwestycji w oszczędność energii i efektywność energetyczną. Ponieważ prywatne i międzynarodowe firmy energetyczne nadal podkreślają finansowe korzyści płynące z dekarbonizacji, fundusze publiczne powinny być kierowane na odbudowę publicznego sektora energetycznego, który może wspierać demokratyczną dekarbonizację społeczeństwa. Budżet UE powinien obejmować ulepszone metody rozliczania i raportowania w zakresie klimatu, aby umożliwić przejrzyste i skuteczne monitorowanie inwestycji ex ante i ex post. Unia Europejska powinna również pracować nad ustanowieniem prawodawstwa mającego zastosowanie do agencji kredytów eksportowych państw członkowskich, wprowadzając prawnie wiążący zakaz wspierania projektów związanych z paliwami kopalnymi.

5. Wzmacnianie roli wspólnot lokalnych we wdrażaniu funduszy publicznych

Zasoby muszą być ukierunkowane na transformację na poziomie lokalnym, aby promować długoterminową, strukturalną sprawiedliwość społeczną, płciową i ekologiczną. Instytucje publiczne i władze lokalne powinny być gotowe do współpracy i dostarczania dóbr i usług publicznych oraz polityk zabezpieczenia społecznego, które przynoszą korzyści obywatelom o niskich dochodach. Istotne jest również opracowywanie lokalnie dostosowanych planów klimatycznych i tworzenie partnerstw publiczno-społecznych, które sprzyjają współpracy i sprawiedliwej gospodarce lokalnej. Aby to osiągnąć, potrzebne jest finansowanie budowania potencjału, a do tego zasoby ludzkie i dobre praktyki partycypacji publicznej. Następny budżet UE powinien zapewniać instrumenty umożliwiające władzom lokalnym otrzymywanie bezpośredniego finansowania poprzez demokratyczną kontrolę, wolne od długu i równościowe dotacje w połączeniu z pożyczkami na preferencyjnych warunkach z banków publicznych w państwach członkowskich. Takie bezpośrednie wsparcie finansowe pozwoli uniknąć prywatyzacji usług publicznych i podważania ich przez nastawionych na zyski, prywatnych, inwestorów,; a także wykorzystywania funduszy UE przez władze krajowe dla celów politycznych.

6. Zwiększenie przejrzystości i odpowiedzialności przedsiębiorstw

Przedsiębiorstwa otrzymujące wsparcie finansowe UE muszą stosować się do dyrektywy w sprawie należytej staranności w zakresie zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw, równocześnie nie naruszając praw człowieka ani nie będąc stroną w toczących się postępowaniach przed międzynarodowymi sądami ds. praw człowieka. Powinny również w pełni wdrożyć Wytyczne ONZ dotyczące biznesu i praw człowieka we wszelkich działaniach zleczanych na zewnątrz i w zamówieniach publicznych. Przedsiębiorstwa powinny posiadać plan ochrony klimatu i środowiska, który respektuje granicę ocieplenia o 1,5 stopnia C i jest zgodny z celami Globalnych Ram Bioróżnorodności Kunming-Montreal. Firmy muszą również zaprzestać sztucznego zawyżania swoich zysków, ograniczyć wypłaty dla akcjonariuszy i reinwestować je w zrównoważone działania produkcyjne, a także ograniczyć premie dla kadry kierowniczej. Powinny płacić sprawiedliwą część podatków i nie angażować się w działania mające na celu unikanie opodatkowania, np. nie działać w rajach podatkowych. Co więcej, muszą przestrzegać praw pracowniczych, oferować wysokiej jakości miejsca pracy, zapewniać, równy stopień szans dla kobiet i grup mniejszościowych, a także wdrażać plany mające na celu przeciwdziałanie nierówności płci i innym formom dyskryminacji w miejscu pracy we wszystkich swoich działaniach.

7. Zapewnienie demokratycznej kontroli nad działaniami spółek publicznych

Obecna strategia UE w zakresie inwestycji publicznych nie uwzględnia braku skuteczności rynku w kwestii świadczenia podstawowych usług publicznych zgodnie z międzynarodowymi zobowiązaniami w zakresie praw człowieka. Oznacza to, że wiele osób i gospodarstw domowych pozostaje bez dostępu do przystępnych cenowo usług mieszkaniowych, energetycznych, transportowych, wodociągowych czy kanalizacyjnych i nie może czerpać korzyści z wydajnej i przyjaznej dla środowiska gospodarki o obiegu zamkniętym. Finanse publiczne są w stanie pokryć finansowanie tych usług, a jednocześnie przedsiębiorstwa sektora publicznego, ze względu na swoją zdolność do działania na zasadzie non-profit, mają potencjał do świadczenia tych usług na dużą skalę. W nowej kadencji Parlamentu i Komisji musimy dokonać strategicznej zmiany i umieścić finansowanie przedsiębiorstw świadczących usługi publiczne oraz nowe modele współwłasnych projektów społecznościowych, takich jak społeczności energetyczne, na szczycie unijnego programu inwestycji publicznych.

Nie powinniśmy bezkrytycznie finansować przedsiębiorstw z sektora publicznego, ale wymagać od nich wykorzystania własnego potencjału poprzez uzyskanie silnego mandatu społecznego i środowiskowego, a także wprowadzenie demokratycznych środków odpowiedzialności przed władzami i społeczeństwem obywatelskim. Firmy z sektora publicznego muszą spełniać te same warunki, które proponujemy firmom prywatnym. Konieczne jest, aby wszystkie działania podejmowane przez te firmy realizowały cele środowiskowe i zwalczały nierówności i niesprawiedliwość społeczną.

8. Inwestycje w rozwój społeczny i programy edukacyjne

Edukacja jest kluczem do zrozumienia potrzeb ekologicznej, równej i społecznie sprawiedliwej transformacji. Rola edukacji musi zostać wzmocniona, by ukształtować społeczeństwo

świadome dzisiejszych wyzwań i posiadające umiejętności niezbędne do przeprowadzenia transformacji. Dlatego podkreślamy potrzebę finansowania programów, które koncentrują się na edukacji, wymianie informacji i rozwoju umiejętności. Programy te powinny być skierowane do wszystkich grup, zarówno obywateli, jak i władz lokalnych. Powinno to przełożyć się na budowanie partnerstw z systemem szkolnictwa w celu wprowadzenia nowych kierunków studiów, skupiających się na klimacie i środowisku lub prawach człowieka i sprawiedliwości społecznej, oraz zapewnienie programów szkoleniowych dla pracowników akademickich, aby umożliwić im udział w sprawiedliwej transformacji w kierunku zielonej gospodarki.

9. Wzmocnienie społecznej kontroli nad funduszami

Opinia publiczna i silne społeczeństwo obywatelskie odgrywają kluczową rolę w monitorowaniu funduszy UE. Mimo to obecnie narzędzia, jakimi dysponuje społeczeństwo, są zbyt ograniczone, aby zapobiegać szkodom lub nadużyciom. Należy ustanowić oddzielny, łatwy w użyciu mechanizm w ramach UE, umożliwiający obywatelom inicjowanie niezależnych obywatelskich działań monitorujących wydatki ze środków publicznych. Działania te powinny prowadzić do bezpośredniego zgłaszania przypadków niewłaściwego wykorzystania funduszy, w szczególności w odniesieniu do finansowania działań szkodliwych dla środowiska. W przypadku projektów finansowanych poza UE, takich jak wsparcie rozwojowe, środki muszą być przekazywane za pośrednictwem instytucji, które ponoszą odpowiedzialność za swoje działania oraz które angażują się w znaczące, partycypacyjne konsultacje ze społecznościami lokalnymi. Instytucje te, zapewniając skuteczne, i dostępne i niezależne mechanizmy składania skarg za pośrednictwem monitoringu i oceny, przestrzegają wysokich solidnych standardów przejrzystości. W swoich politykach muszą uwzględniać poszanowanie praw pracowników i społeczności, na które wpływają prowadzone działania, poprzez stosowanie wiążących kryteriów i dochowanie należytej staranności zgodnie z przepisami UE.

10. Postawienie obywateli w centrum transformacji

Przyszłość UE zależy od zaufania jej obywateli do transformacji, która nie pozostawia nikogo w tyle i prowadzi do solidarności, dobrobytu i zrównoważonego rozwoju planety. Umieszczenie obywateli w centrum tej transformacji oznacza kreowanie odpowiedzialności społecznej, która umożliwi współpracę z instytucjami w celu opracowania sprawdzających się w praktyce sposobów pokonywania wyzwań i przeszkód. Europejski kodeks postępowania w zakresie partnerstwa (Rozporządzenie Delegowane Komisji (UE) nr 240/2014 z dnia 7 stycznia 2014 r.) powinien być w dalszym ciągu ulepszany, aby stać się prawnie wiążącym instrumentem wielopoziomowego zarządzania w planowaniu i wdrażaniu wszystkich funduszy UE. Zapewnienie efektywnego wydatkowania środków ze Społecznego Funduszu Klimatycznego wymaga, by sprawiedliwe plany społeczno-klimatyczne były przygotowywane w sposób inkluzywny i partycypacyjny oraz aby towarzyszyła im dogłębna analiza potrzeb i priorytetowych obszarów interwencji.

Wreszcie, aby zwiększyć nadzór publiczny nad funduszami publicznymi i bankami, widoczna jest potrzeba stworzenia unikalnej, kompleksowej bazy danych, która może agregować istniejące już dane, prezentować je w otwartym i interoperacyjnym formacie oraz zapewniać ciągłą i spójną publikację informacji w czasie.

Obywatelskie Obserwatorium Finansowania Zielonego Ładu to koalicja, która opowiada się na szczeblu unijnym i krajowym za większą przejrzystością i sprawiedliwą dystrybucją funduszy UE. Obserwatorium ma na celu promowanie głosów społeczności lokalnych w siedmiu państwach członkowskich poprzez serię warsztatów, wydarzeń publicznych, okrągłych stołów, raportów, materiałów audiowizualnych i innych działań.

